

Думанівська А. Я.,
аспірант кафедри історії держави і права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАЛУЧЕННЯ СУДДІВ ДО УЧАСТІ В ГОСПОДАРСЬКИХ КАМΠΑНІЯХ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1944-1953 РР.

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питання залучення суддів до участі в господарських кампаніях за вказівкою компартії у західноукраїнському регіоні в перше післявоєнне десятиріччя.

Ключові слова: господарські кампанії, посівна кампанія, збиральна кампанія, кампанія по лісозаготівлі.

Постановка проблеми. У правовій демократичній державі справді незалежні і професійні судові органи, безперечно, відіграють провідну і вирішальну роль у правовому забезпеченні і захисті прав і свобод людини і громадянина. Їх діяльність має найважливіше значення для підтримки взаємодії і розподілу влади між різними державними органами. Відтак будівництво правової демократичної держави в Україні не можливе без кардинального реформування її судової системи. Тому, опрацювання історико-правового досвіду, як позитивного, так і негативного, без сумніву, буде корисним для завдань реформування і подальшого удосконалення судової системи України.

Стан дослідження. Історія радянського судочинства в Україні була і є предметом зацікавлення науковців колишнього радянського і пострадянського періодів, зокрема, вітчизняних, а також ряду науковців зарубіжних країн. Так, деякі аспекти організаційно-правового становлення та розвитку радянської судової системи розглядали у своїх працях такі вчені, як Н. Семенов, И. Перлов, Д. Суслон, М. Настюк, П. Соломон та ін. Разом із тим, жодний з відомих дослідників до сьогодні спеціально і комплексно не досліджував залучення суддів радянським режимом до участі у господарських кампаніях у західних областях УРСР в 1944-1953 рр.

Мета статті – на основі ґрунтовного вивчення архівних матеріалів дослідити безпосередню участь суддів в господарських кампаніях в західних областях Української РСР у 1944-1953 рр., які організувала керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства – більшовицька партія.

Виклад основного матеріалу. Після звільнення західних областей УРСР від гітлерівської окупації протягом кожного року компартійними і радянськими органами в селах традиційно проводились господарсько-політичні кампанії: *посівна і заготівельна*. Зокрема, весняна посівна кампанія, зазвичай, тривала близько шести тижнів, а осіння заготівельна кампанія (збір врожаю) – близько двох-трьох місяців. Звісно, тривалість цих кампаній залежала від географічного положення місцевості [1, с. 78]. Під час проведення цих кампаній партійно-радянськими органами відбувалась *мобілізація*, зокрема, судових працівників з подальшим розподілом їх в якості уповноважених осіб по селах. Причому, радянський режим покладав на суддів завдання діяти «рішуче і швидко» проти усіляких порушників, виявлених під час господарських кампаній. Так, відповідно до *Постанови РНК СРСР від 20 жовтня 1945 р. і телеграфного розпорядження Народного комісаріату юстиції (НКЮ) СРСР від 21 жовтня 1945 р.* необхідно було в

обов'язковому порядку притягати працездатне сільське і міське населення, яке не зайняте в промисловості і на транспорті, на 10 днів для збирання картоплі, буряків і соняшника. Заборонялося ухилення від обов'язкових збиральних робіт, адже народні суди повинні були кваліфікувати цей злочин згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР від 15 квітня 1942 р. *До того ж, справи відповідної категорії суди повинні були розглядати не пізніше 48 годин після надходження матеріалів до суду.* Відтак, копії винесених вироків після розгляду таких справ спрямовувати до НКЮ УРСР [3, с. 33].

Вочевидь, мобілізовані у такий спосіб судді, котрі проводили доволі тривалий час далеко від постійного місця роботи, не могли якісно виконувати свої безпосередні професійні обов'язки. Покладена відповідальність за успішне проведення сільськогосподарських кампаній на суддів змушувала більшість з них на довгий час залишати свої кабінети та зали судових засідань. Справи, не пов'язані з проведенням зазначених кампаній, повинні були виконуватися суддями тільки після того, як будуть вирішені висунені компартією пріоритетні політичні завдання. Натомість час, який був відведений суддям на ведення звичайних справ, був надто обмежений [1, с. 82].

Таким чином, регулярні мобілізації і масове залучення судових працівників до безпосередньої участі у сільськогосподарських кампаніях призводило до значного спрощення правових процедур і чинних норм судочинства.

Значна увага, з метою відродження й розвитку колгоспного і радгоспного виробництва в післявоєнний період, приділялася реалізації заходів розроблених Центральним Комітетом (ЦК) компартії в галузі сільського господарства. Наприклад, у 1946 р. в прийнятому Верховною Радою УРСР законі «Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства республіки на 1946-1950 рр.» передбачалось підвищення в колгоспах і радгоспах культури землеробства і тваринництва, збільшення врожайності і валових зборів сільськогосподарських культур, відновлення поголів'я худоби і зростання їх продуктивності та багато інших заходів.

Згодом, у вересні 1946 р. ЦК Весоюдної комуністичної партії більшовиків (ВКП(б)) і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про заходи з ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах» [2, с. 53], у якій суворо засуджувалися факти викривлення політики партії та уряду в колгоспному будівництві. Суть цих порушень полягала в неправильному розподілі прибутків, розбазарюванні земель і колгоспної власності, порушенні демократичних основ управління справами артілі.

Відтак, у лютому 1947 р. Пленум ЦК ВКП(б) прийняв чергову постанову «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період», в якій підкреслювалося, що після переходу до мирного будівництва перед партією і державою знову постало важливе завдання – досягти такого рівня підне-

сення сільського господарства, який би дозволив у найкоротші терміни забезпечити продовольство для населення, сировину для легкої промисловості і сформувавши відповідні державні продовольчі й сировинні резерви.

Пленум запропонував заходи, спрямовані на боротьбу з відставанням показників зернового господарства і буряківництва, на відновлення і подальший розвиток тваринництва, на поліпшення роботи машинно-тракторних станцій (МТС), технічного оснащення колгоспів і радгоспів, усунення порушень Статуту сільськогосподарської артілі, піднесення рівня партійно-політичної роботи на селі, поліпшення керівництва сільським господарством з боку партійних і радянських органів, Міністерства сільського господарства і Міністерства радгоспів УРСР та їх місцевих органів [2, с. 54].

Словом, розроблені компартією заходи фактично означали програму діяльності партійних, радянських органів і судових органів. Так, в директивному листі Міністерства юстиції УРСР від 25 червня 1947 р. обласним і народним судам було зазначено про те, що лютневий Пленум ЦК ВКП(б) в своїй програмі відновлення і розвитку сільського господарства вказав на найважливіше господарсько-політичне завдання – успішний збір врожаю і виконання плану заготівлі. Також було наголошено, що збір врожаю – це найбільш відповідальний, рішучий етап боротьби за урожай, за виконання обов'язків перед державою.

Рішення вже згаданого лютевого Пленуму ЦК ВКП(б) зобов'язували партійні і радянські органи активно розгорнути хлібозаготівлю з перших днів збору врожаю, вимагаючи так організувати роботу, що із початком обмолоту кожний колгосп і радгосп, що брали участь у здаванні хліба державі, перебували під пильною увагою партійних і радянських органів аж до повного виконання плану.

Органи суду були зобов'язані брати активну участь у виконанні цієї постанови, надаючи максимальну допомогу партійним і радянським органам в успішному завершенні збору врожаю і виконанні зобов'язань перед державою з хлібозаготівлі.

Отже, назвемо основні завдання, які були висунені перед органами суду, відповідно до постанови: 1) боротьба за охорону і збереження пального, своєчасну доставку його в колгоспи і радгоспи, з тим, щоб були створені запаси пального у необхідному об'ємі для забезпечення безперервної роботи тракторів і комбайнів в період польових робіт; 2) боротьба за охорону і збереження врожаю з розкраданням зерна в колгоспах, при обмолоті, при перевезенні; 3) підготовка і проведення осіннього посіву і пов'язана з цим боротьба з розкраданням посівного матеріалу [4, с. 47].

У зв'язку з виконанням цих завдань судові органи було зобов'язано:

1. При надходженні в суд справ таких категорій від органів прокуратури, не пізніше наступного дня виносити їх в підготовчє засідання, для того, щоб вони розглядалися в суді протягом п'яти-семи днів.

2. Судам звертати увагу на якість попереднього слідства (тобто, досудового слідства), повноту зібраних доказів і обґрунтованість висунутого обвинувачення, а також дотримуватись процесуальних норм в ході слідства.

3. Забезпечити всебічне висвітлення найбільш характерних справ у пресі.

4. До осіб, винних у розкраданні врожаю в колгоспах застосувати суворі заходи покарання, передбачені Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державної і суспільної власності» [4, с. 48].

Також необхідно було враховувати, що згідно роз'яснення Міністерства юстиції СРСР, Указ Президії Верховної Ради

СРСР від 10 серпня 1940 р «Про кримінальну відповідальність за дрібні крадіжки на підприємствах і організаціях» не застосовується, а натомість діють норми Указу Президії ВР СРСР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і суспільного майна». Дрібні крадіжки на підприємствах і організаціях слід кваліфікувати за ст. 1 Указу від 4 червня 1947 р. [4, с. 49].

Таким чином, включившись в роботу місцевих партійних і радянських органів з виконання завдань післявоєнної сталінської п'ятирічки з відновлення народного господарства, суди своїми вироками реагували на скоєні злочини, суворо караючи порушників соціалістичної законності. Так, наприклад, з моменту визволення Дрогобицької області до 1948 р., народними судами було розглянуто 14 737 кримінальних і 16 927 цивільних справ. Крім того, разом із судовими репресіями, суди займалися агітаційно-пропагандистською роботою з роз'яснення населенню радянських законів. Так, загалом до початку 1948 р. народними судами області було проведено 836 доповідей на різні юридичні теми, які популяризували радянське законодавство [5, с. 6].

Шляхи активізації подальшої масово-політичної роботи в УРСР у 1949 р. накреслив *Травневий Пленум ЦК КП(б)У*. На основі його рішень парторганізації посилили ідейність, цілеспрямованість масової пропаганди й агітації, тісно пов'язували її з виконанням конкретних завдань колгоспів, радгоспів, урізноманітнювали форми й методи виховної роботи. Для політичного виховання трудящих широко використовувалися засоби масової інформації і пропаганди, зокрема, преса, яка за висловом «вождя пролетаріату» В.І. Леніна, є «наймогутнішим знаряддям впливу на народні маси» [2, с. 112]. Партійні організації за допомогою періодичної преси мобілізувала трудящих на активну участь у суспільно-політичному житті, у вирішенні державних справ, зокрема, у сільськогосподарських кампаніях. Отже, ідеологічно витримані газети й журнали допомагали поширенню нових починів та ініціатив.

Зауважимо, у постанові виконавчого комітету (виконкому) Дрогобицької обласної ради депутатів трудящих та бюро обкому КП(б)У № 1046/19 від 29 червня 1949 р. «Про заходи з охорони посівів і збереження хліба під час збирання та заготівлі врожаю 1949 року» [6, с. 10] було зазначено, що охорона колгоспного врожаю 1949 р. є одним з найважливіших державних завдань місцевих партійних і радянських органів. Охорона врожаю, особливо під час його збирання і зберігання оголошувалася загальнонародною справою і мала перебувати в центрі уваги всіх партійних, радянських, сільськогосподарських, заготівельних органів, органів МВС, суду і прокуратури.

З метою безумовного забезпечення охорони врожаю 1949 р. в період дозрівання, збирання, обмолоту та транспортування в кожному колгоспі й радгоспі, виконком обласної Ради та бюро обкому КП(б)У постановили зобов'язати начальників райвідділів МВС, прокурорів і народних суддів притягувати до суворої кримінальної відповідальності усіх тих осіб, котрі намагалися розкрадати колгоспний урожай (йшлося про хліб, сіно, овочі і т.д.) (п. 13 постанови).

Причому, справи про розкрадання колгоспного врожаю слід було розглядати поза всякою чергою і, по можливості, у відкритому порядку на показовому засіданні. Вироки у таких кримінальних справах публікувати в районних газетах (п. 14 постанови).

Виконкоми районних рад і райкоми КП(б)У протягом 10 днів у всіх селах мали провести збори колгоспників і селян-односібників, на яких детально роз'яснити присутнім радянські

закони про відповідальність за розкрадання чи знищення колгоспної власності. До роз'яснювальної роботи з цього питання залучалися працівники прокуратури, суду, МВС, адвокати [6, с. 12].

Цікаво, що працівники судових органів брали активну участь, зокрема, у проведенні весняної посівної кампанії. Так, у спеціальному донесенні за № 2.326.86 від 5 квітня 1952 р. начальник управління юстиції у Дрогобицькій області тов. Гаврилюк повідомляє Міністра юстиції УРСР тов. Панасюка про виконання постанови Пленуму ЦК КП(б)У і вказівки МЮ УРСР № 2.075.127 від 8 липня 1952 р. «Про підсумки весняної сівби і заходи догляду за посівами, підготовки та проведення збирання врожаю зернових та інших сільськогосподарських культур у 1952 р.».

У зв'язку з виконанням зазначеної постанови Пленуму ЦК КП(б)У народні суди Дрогобицької області за допомогою своїх можливостей вели активну боротьбу з порушниками Статуту сільськогосподарської артілі, розкрадачами колгоспної власності і недбайливими колгоспниками.

Так, з початку збирання врожаю хліба, з 15 липня по 1 вересня 1952 р., в народні суди області загалом надійшло 30 справ про розкрадання зерна в колгоспах, із яких вісім справ були порушені за ст. 4 Указу ПВР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна». За підсумками розгляду цих справ у судах було притягнуто до кримінальної відповідальності і засуджено 38 осіб, із них строк до п'яти років отримали 15 осіб, до 6 років – одна особа, до 8 років – 11 осіб, до 10 і більше років – 10 осіб [7, с. 42].

Зокрема, у справі за обвинуваченням громадянки Новосельської за ст. 3 вище згаданого Указу від 4 червня 1947 р. щодо до підсудної за ст. 46 КК УРСР судом Старо-Самбірського району було застосовано жорстке покарання, однак, звичайне для тогочасних радянських реалій, у вигляді позбавлення волі на три роки. Новосельська, працюючи у полі, привласнила житній сніп, утримувала сама двох неповнолітніх дітей і до того судимості не мала.

До речі, одну справу в підготовчому засіданні нарсуду Славського району було припинено у зв'язку за недоцільністю подальшого розгляду, так як вага вкраденого зерна становила лише 500 грамів.

Загалом вага викраденого зерна за розглянутими справами в області становить 11 301 кілограмів і приблизно 300 снопів. Усі справи, пов'язані з перебігом збирання врожаю були розглянуті в термін до 10 днів. Більш актуальні справи розглядалися суддями безпосередньо на місцях з виїздом у колгоспи, де було вчинено розкрадання зерна. Загалом було проведено з цього приводу 19 виїзних сесій народних судів. Крім того, нарсудами були розглянуті справи про невироблення мінімуму трудоднів і про самоуправство. Справи таких категорій також розглядалися в десятиденний термін. Інформація про справи, пов'язані зі збором врожаю за відповідною формою подавалася в Управління юстиції [7, с. 43].

Також у відповідь на розкрадання колгоспного майна під час кампаній Дрогобицькою обласною Радою депутатів було видано постанову. Так, у постанові № 743 від 17 квітня 1952 р. «Про контроль за нормами висіву та охорону насіння під час весняної сівби» виконкомом Дрогобицької обласної ради і бюро обкому КП(б)У було наголошено, що в ряді районів радянські, партійні і сільськогосподарські органи не забезпечили уже з перших днів початку послідовної кампанії, розгортання польових робіт, необхідного контролю за дотриманням норм висіву та організації належної охорони насіння при видачі його з комор та при пере-

возці і посіві в полі, що може однозначно привести до зменшення норм висіву та розкрадання насіння.

З метою забезпечення дотримання встановлених норм висіву та контролю за витрачанням насіння і організації охорони його від розкрадання, виконком обласної ради і бюро обкому КП(б)У постановили зобов'язати голів райвиконкомів, секретарів РК КП(б)У, завідувачів райсільгоспвідділами, директорів і начальників політвідділів МТС організувати щоденну перевірку висіву насіння і контроль за охороною посівного матеріалу. Радянські і партійні активісти, спеціалісти сільського господарства мали перевіряти наявність паспортів сівалою, правильність висіву, відповідно до встановлених норм [8, с. 32].

Крім того, було зобов'язано обласного прокурора тов. Донцова, начальника обласного управління юстиції тов. Гаврилюка, начальника міліції тов. Гаврюшенка забезпечити негайне розслідування випадків розкрадання насіння, зменшення норм висіву та притягнення винних осіб до суворої відповідальності [8, с. 33]. Таким чином, необхідно було провести боротьбу з ворожими елементами в колгоспах, які зменшують норми висіву, розкрадають насіння і своїми діями знижують показники майбутнього урожаю.

Варто також охарактеризувати проведення господарської кампанії з лісозаготівлі. Так, 17 грудня 1948 р. за № 2491 в Закарпатській обласній суд було направлено копію витягу з постанови № 2333 Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 16 жовтня 1948 р. «Про осінньо-зимові лісозаготівлі в сезон 1948-1949 рр.». Постанова зобов'язувала відповідні міністерства і організації забезпечити заготівлю деревини із відповідними стандартами і технічними умовами та притягнути до відповідальності керівників трестів і директорів лісозаготівельних підприємств, котрі допустили правопорушення.

Відтак, за ухилення від вимог трудової і гужової повинності та за невиконання обов'язкового завдання з лісозаготівлі винних слід було притягати до відповідальності за ст. 58 Кримінального кодексу УРСР [9, с. 139].

При застосуванні цієї статті Міністерство юстиції УРСР запропонувало судам керуватись постановою Пленуму Верховного Суду СРСР № 14/13/у від 23 липня 1948 р. «Про кваліфікацію дій осіб, котрі ухилялись від трудової повинності на роботах з лісосплавом», в якій зазначено, що постановою Ради Міністрів УРСР за № 2333 від 16 жовтня 1948 р. не передбачено у всіх без винятку випадках уникнення кримінальної відповідальності. Проте, до винних осіб у справі за ст. 58 КК УРСР може бути застосовано й заходи адміністративної відповідальності. Тому дії цих осіб слід кваліфікувати в залежності від конкретних обставин справи і наявності кваліфікуючих ознак, відповідно до ч. 1 або ч. 2 ст. 58 КК УРСР.

У справах, за якими до винних осіб застосовувались заходи адміністративного впливу, тобто штраф стягувався судом, відповідно до постанови ЦК і РНК СРСР від 11 квітня 1937 р. [9, с. 140].

Таким чином, діяльність суддів була спрямована на те, щоб успішно і у встановлені терміни були виконані планові завдання влади з лісозаготівлі.

Висновки. Протягом 1944-1953 рр. судові органи залучалися брати активну участь, зокрема, в господарських кампаніях. За вказівками компартії суди посилювали каральну політику з конкретної категорії справ. У цьому випадку очевидно, повнота розслідування у справі і обґрунтованість вироку не мали жодного значення. Головною метою було залякати місцеве населення вжиттям суворих заходів у такий спосіб, щоб інші не відставали від господарських кампаній.

Література:

1. Соломон П. Советская юстиция при Сталине / Перевод с англ. Л. Максименкова. – 2-е изд. – Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН) ; Фонд Первого Президента России Б. Ельцина, 2008. – 464 с.
2. Історія Української РСР : Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Книга перша: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945–50-ті) / [ред. кол. Ю. Кондуфор, І. Артеменко, В. Бабій та ін.] – Київ, 1979. – Том 8. – 390 с.
3. Приказы управления Народного Комиссариата Юстиции УССР по области : 12 февраля – 15 ноября 1945 г. // Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. Р-1371, оп. 1, спр. 3. – Арк. 36.
4. Приказы и директивные письма Министерства юстиции СССР и УССР : 10 января – 30 декабря 1947 г. // Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. Р-18, оп. 2, спр. 14. – Арк. 117.
5. Отчеты, справки, докладные областной прокуратуры о состоянии и укреплении революционной законности : 1.01. – 13.12.1948 г. // ДАЛО, ф. П-5001, оп. 9, спр. 64. – Арк. 255.
6. Решения и распоряжения Дрогобычского облисполкома и докладная записка Управления по рассмотрению заявлений и жалоб трудящихся : 4 января – 4 июля 1949 г. // ДАЛО, ф. Р-1371, оп. 1, спр. 33. – Арк. 12.
7. Справки, информации и докладные записки по улучшению справочной работы по законодательству, ликвидации нарушения Устава с/х артели в колхозах, изучении судебной практики по делам о спекуляции : 10 января – 1 декабря 1952 г. // ДАЛО, ф. Р-1371, оп. 1, спр. 70. – Арк. 57.
8. Решения и распоряжения исполнительного комитета Дрогобычского областного Совета депутатов трудящихся : 18 февраля – 11 сентября 1952 г. // ДАЛО, ф. Р-1371, оп. 1, спр. 66. – Арк. 82.
9. Накази, листи та інструкції керівних місцевих органів юстиції народним судам за 1948 р. : 10 січня – 24 грудня 1948 р. // Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. Р-1871, оп. 1, спр. 14. – Арк. 143.

Думанівська А. Я. Привлечение судей к участию в хозяйственных кампаниях в западных областях Украинской ССР в 1944–1953 гг.

Аннотация. Статья посвящена вопросу привлечения судей к участию в хозяйственных кампаниях по указанию компартии в западноукраинском регионе в первое послевоенное десятилетие.

Ключевые слова: хозяйственные кампании, посевная кампания, уборочная кампания, кампания по лесозаготовке.

Dumanivska A. Involvement of judges in the participation of economic campaigns of the western regions of the Ukrainian SSR in 1944-1953.

Summary. The article is attributed to the problems of getting the judges involved in participating in the economic campaigns on the orders of the communist party in western Ukrainian region during the first post-war decade.

Key words: economic campaigns, sowing campaign, stockpiling campaign, logging economic campaign.